

Ewangelicki Kościół Łaski Krzyża Chrystusowego, jego duchowni, przewodniczący Rady Kościelnej, przedstawiciele parafii, organiści i kantorzy oraz należący do kościoła cmentarz

Kościół powstał dzięki ofiarności mieszkańców Jeleniej Góry, którzy już na samym początku ruchu reformacyjnego przyjęli religię ewangelicką, ale w głównej mierze dzięki staraniom króla szwedzkiego, Karola XII. Wobec braku ewangelickiego domu modlitwy, o który tutejsze kupiectwo wielokrotnie zwracało się do dworu cesarskiego w Wiedniu, ewangeliccy wierni musieli współużytkować tutejszy parafialny kościół katolicki i dopiero po odejściu tutejszego księdza katolickiego Stanisłausa Saurusa jako kanonika do Wrocławia oraz na podstawie odstąpionego jeleniogórskiemu magistratowi prawa patronackiego przez dr. Franza Ruprechta (zwanego Gryniem) udało im się wywalczyć ewangelickie duszpasterstwo, sprawowane początkowo w roku 1524 przez magistra George Langnickela ze Złotoryi, który zmarł w 1531 r., następnie przez Nicolausa Ottmannsdorfa, który w 1540 r. otrzymał powołanie do Bautzen, Wolfganga Systeliusa z Passau, który zmarł w 1553 r., Benedictusa Moliera, zwolnionego w 1548 r. Kolejnymi duszpasterzami byli: Johann Steinborn, Wolfgang Droschke, magister Johann Glaser, Jacob Krause, Caspar Fróming z Bolesławca (zmarł w 1557 r.), Philipp Melanchton, zwany Pobożnym, Balthasar Thilesius z Jeleniej Góry, urodzony w 1531 r., syn tutejszego burmistrza Melchiora Thilsesiusa, zmarł w Strzelinie w 1522 r., Anton Herfurth z Mirska nad Kwisą, zmarł w 1582 r., magister Johann Sitsch z Wrocławia, zmarł na zarazę w 1586 r., magister Thomas Weinrich z Jeleniej Góry, zmarł w 1606 r. (w 1588 r. komunię przyjęło 2584 osoby, ochrzczonych zostało 360 dzieci, 117 osób zmarło, zawarto 60 związków małżeńskich). Następnymi pastorami byli: Esaias Schellenbach, Johannes Tralles z Jeleniej Góry, urodzony w 1576 r., Michael Herold. Podczas wojny trzydziestoletniej, w zależności od tego, czy miasto było w rękach Szwedów, czy wojsk cesarskich, w kościele katolickim nabożeństwa odprawiane były na zmianę przez katolickich lub ewangelickich duchownych; w 1650 r. ustanowiono trwale kult katolicki, jego szerzeniem zajmowali się osiedli tu jezuici; protestanckie nabożeństwa zostały zabronione, ewangelicy byli uciskani, a ewangelickiemu duchownemu Tobiasowi Róhrichtowi z Jeleniej Góry, zatrudnionemu jako następca Herolda i katolickiego księdza Hubricha, odebrano 29 października 1650 r. klucze od kościoła, a jego poprzednik Hubrich został również jego następcą. Od tego czasu wszyscy wyznawcy wiary ewangelickiej, którzy stanowili większość mieszkańców, zmuszeni byli w sprawach związanych z kościołem udawać się do Jawora, Twardocic, Proboszczowej, Wieży lub Giebułtowa, gdzie istniały kościoły ewangelickie. Jednak te wyjazdy, nie tylko kosztowne, były również dla wielu a więc dla chorych, biednych i starych - niezwykle uciążliwe, a nawet niemożliwe. Sytuacja zmieniła się dzięki wspomnianemu królowi Karolowi XII, który roztaczając opiekę nad protestantami - zażądał od cesarza Józefa I umieszczenia w zawartej 11 sierpnia 1707 r. Konwencji z Altranstiidt paragrafu 10 o następującym brzmieniu:

§ 10. *Sacra Caesarea Majestas amicis Sacrae Regiae Majestatis Svecicae Principium ac Statum ejusdem Religionis Interventionibus ac Intercessionibus pro Majori Exercitii Religionis Libertate, iisdem Statibus obtinenda, locum relinquere non recusabit, ad mentem Pacis Westphalicae.*

§ 10. Jego Cesarska Wysokość nie będzie się także sprzeciwiał, jeśli Jego Królewska Mość, król Szwecji lub inni książęta i stany wyznania augsburskiego wstawiać się będą przyjaźnie za większymi swobodami religijnymi dla Ślązaków, w myśl tego, co przewiduje Pokój Westfalski.)

Powołując się na ten punkt Konwencji ewangelicy wierni zwrócili się do Freiherra von Strahlenheima, szwedzkiego pełnomocnika do spraw wprowadzenia w życie Konwencji z Altranstädt i poprosili go o poparcie starań o wzniesienie własnego kościoła. Obrady komisji przeciągały się, gdyż strona cesarska wynajdowała ciągle nowe trudności. Wreszcie w lutym 1709 r. osiągnięty został reces egzekucyjny. Zgodnie z nim ewangelikom zwrócone zostały nie tylko odebrane po Pokoju Westfalskim kościoły w Księstwach Legnickim, Brzeskim Wołowskim (łącznie 18), lecz wydane zostało pozwolenie wybudowania w trzech księstwach dziedzicznych - poza powstałymi na podstawie Pokoju Westfalskiego tzw. Kościołów Pokoju na przedmieściach Świdnicy, Jawom i Głogowa - kolejnych trzech kościołów i szkół, a mianowicie na przedmieściach Jeleniej Góry, Kamiennej Góry i Kozuchowa, natomiast w całym kraju dalsze trzy: koło Zagania, Milicza i Cieszyna. Zachowano przy tym prawa parafialne księży katolickich, wskutek czego wszelkie czynności kościelne - chrzty, śluby i pogrzeby - należało opłacać podwójnie: na rzecz katolickich proboszczów i ewangelickich duchownych. Żaden sakrament nie mógł być udzielony, jeżeli nie zostało przedstawione potwierdzenie opłaty w kościele katolickim. Owe nowe kościoły nazwane zostały Kościołami Łaski, albowiem na ich budowę, zgodnie z artykułem 1 § 10 Konwencji z Altranstädt, zgodę łaskawie wyraził cesarz. Za tę łaskę należało słono zapłacić w formie prezentów na rzecz dworu cesarskiego i ogromnych pożyczek, na których spłatę nikt nie mógł liczyć. Jelenia Góra przekazała 3000 dukatów jako dobrowolny prezent i 100.000 w formie pożyczki. Niezwykle twarde warunki a mimo to zgodzono się na nie, aby uzyskać większą wolność religijną. 13 lutego, w kilka dni po zawarciu porozumienia, w którym szwedzki obserwator Freiherr von Strahlenheim oświadczył, że dzięki niemu Konwencja z Altranstädt została w pełni wprowadzona w życie, starosta kraju, hrabia von Schaffgotsch, skierował do magistratu Jeleniej Góry pismo, w którym zawiadamiał, że hrabia von Zinzendorf i on sam otrzymali polecenie, by wyznaczyć odpowiednie miejsce pod budowę kościoła. Równocześnie nakazano mieszczanom dokonanie spośród ludzi najszlachetniejszych, najbardziej prawych i wielbiących pokój wyboru tymczasowego przewodniczącego Kolegium Kościelnego. 19 lutego zwołano zebranie mieszczan i ogłoszono powyższy rozkaz. Natychmiast rozpoczęto starania o utworzenie Kolegium Kościelnego. Spośród zgromadzonych wybrano siedmiu przewodniczących i czterech deputowanych, którzy mieli zająć się sprawami kościoła. Przewodniczącymi byli:

- 1) Bernhard Bonnit von Mohrenthal, właściciel ziemski licznych dóbr, tu jednak osoba prywatna,
- 2) Dr Süssenbach, lekarz miejski;
- 3) Daniel von Buchs, właściciel Pelzig, starszy cechu kupców;
- 4) Gottfried Glafey, starszy cechu kupców;
- 5) Adam Steuer, starszy cechu kupców;
- 6) Christian Menzel, starszy cechu kupców;
- 7) Gottfried Baumgart, starszy cechu kupców.

Delegatami mieszczan byli:

- 1) Gottfried Kleiner, miejski urzędnik skarbowy;
- 2) Daniel Krebs, złotnik i srebrnik;
- 3) Christoph Körner, starszy cechu rzeźników;
- 4) Georg Friede, starszy cechu stolarzy.

Publiczne zatwierdzenie członków odbyło się 12 kwietnia na ratuszu. Kolejnym zadaniem było znalezienie odpowiedniego miejsca pod budowę kościoła. Zaproponowano cztery lokalizacje:

- 1) Dom ogrodowy oraz ogród Glafeya na Przedmieściu Ulicy Długiej, nr hipoteczny 1009, obecnie należący do królewskiego radcy sądu powiatowego Fliegela;

2) Ogród von Buchsa przed Bramą Ulicy Długiej, nr. Hip. 909/10, obecnie częściowo własność mistrza murarskiego Lelande, ogrodnika Weinholda oraz innych osób;

3) Ogród Adolpha przy Promenadzie, nr. hip. 1021 (w późniejszych czasach własność kolejno: Franza, ogrodnika Heinricha, Knolla, wdowy po aptekarzu Dausel, a obecnie wdowy fabrykanta Schlittgena;

4) Pola uprawne Kämmera przed Bramą Wojanowską przy obecnej Bahnhofsstraße.

Szwedzki architekt Franz Reval, którego poproszono o radę, zdecydował się na tę ostatnią lokalizację, ta zaś została zaakceptowana przez hrabiego von Zinzendorfa. Uzasadził on wybór tym, że dwór cesarski nie pozwoliłby na budowę murowanego kościoła zbyt blisko miasta. 22 kwietnia, w poniedziałek po Jubilate [Czwarta Niedziela po Wielkanocy] przybyli tu obaj komisarze cesarscy, pan Franz Ludwig hrabia von Zinzendorf - cesarsko-dworski radca wojenny, komorzy, pułkownik-wachmistrz i poseł na szwedzkim dworze królewskim, oraz pan Hans Anton hrabia von Schaffgotsch, ówczesny starosta krajowy, w celu oznaczenia placu budowy. Wczesnym rankiem mieszczanie pod bronią ustawili się szpalerem od mostu na Kamiennej. Stany ziemskie, prowadzone przez pana von Debschlitza na Langenöls [dwór Oleszna] i Mittelstonsdorf [Staniszów], wyjechały panom komisarzom na przeciw, którzy przybyli w powozie zaprzęgniętym w sześć koni i powitani zostali przemówieniem przez młodego pana barona von Zedlitz na Wojanowie. Arystokraci powitali powóz obnażonymi rapierami. Z wieży ratuszowej rozbrzmiała muzyka, rozległy się wystrzały petard. Pochód zbliżył się do placu kościelnego. Tam panowie komisarze dosiedli koni. utworzono krąg i hrabia Schaffgotsch wygłosił przemówienie. Sławił w nim cesarską łaskę, dzięki której ewangelickie mieszczaństwo może wybudować kościół i szkołę, a następnie poprosił o kontynuowanie uroczystości hrabiego Zinzendorfa: „Rzecz ta stanie się przyczyną wiecznej chwały Waszej Ekscelencji, jako wezwanie wszelkiej władzy państwowej do niezłomności i zachowania wiecznego pokoju” i zakończył słowami: *Rzecz lud: Radośnie śpiewajcie Panu i Cesarzowi, i wszystkim. Amen!*

Hrabia Zinzendorf odpowiedział, że z radością przyjmuje obowiązek, życzy sobie, by dzieło to zechciało stać się przyczyną chwały dla ukochanej ojczyzny, a w szczególności dla „Królewskiej rodziny Jego Ekscelencji, która niczym perła i kamień szlachetny błyszczy wśród arystokracji”; wyraził też nadzieję, że mieszczaństwu kościół ten przypominać będzie o obowiązkach wobec Boga i majestatu cesarskiego i zakończył słowami pochwały dla cesarskiej łaski. Obaj komisarze ujęli Znak Łaski (włócznię z wykonanym z żelaza orłem cesarskim, na którego piersi widnieje litera „J” ze złotą koroną, z żółtą i czarną wstęgą), wbili go w ziemię i przekazali następnie przewodniczącym Kolegium Kościelnego. Konsulent prawny Gerstmann z Kowar podziękował obu komisarzom za ich starania, a zebrany tłum zaintonowała z głębi serca pieśń: „Allein Gott in der Hob’ sei Ehr” („Chwała jedynemu Bogu na wysokości”). Następnie - jeszcze w obecności panów komisarzy - ustawiono straż oraz rozbito namiot, w którym odbyły się pierwsze uroczystości kościelne, odprawione przez magistra Scharfa ze Świdnicy. Ochrzcił on synów pana Leopolda von Reibnitz na Bukowcu, kupców Baumgartena i Gotisch linga z Jeleniej Góry i jeszcze pięcioro innych dzieci ze wsi, a 23 kwietnia rankiem doprawił pierwsze poranne nabożeństwo w oparciu o 1. Mojż 1. Funkcję kantora powierzono kandydatowi teologii Davidowi Zöllnerowi, Gottlobowi Pietschmannowi i Tobiasowi Weberowi; ten ostatni ufundował później 200 talarów, z których zysk przeznaczony był na czesne dla biednych dzieci. Dzwonnikiem mianowano Gottloba Böttnera. W Niedzielę Cantate kazanie główne wygłosił pastor Edelman z Lubania, a kazanie na nieszpory magister Scharf. Spowiedź odbywała się w położonej opodal stodole. Zielone Świątki 1709 r. obchodzono już w szybko wniesionym kościele tymczasowym, a kazanie główne wygłosił magister Gude, rektor z Lubania, kazanie na nieszpory zaś magister Förster, pastor w Oppach koło Lubania; kazanie główne drugiego dnia świąt wygłosił magister Gude, kazanie wieczorne - magister G. Weinmann; poranne kazanie trzeciego dnia -

wspomniany już Förster. Podjęto również poważne i szybkie działania, zmierzające ku wybudowaniu kościoła. Już I marca przywieziono pierwszy transport drewna budowlanego, 17 maja, podczas silnej śnieżycy, wytyczono dokładnie obrys kościoła, a 23 maja, w obecności członków Kolegium Kościelnego, robotnicy rozpoczęli prace, uprzednio odmawiając „Ojciec nasz”. 4 czerwca położono kamień węgielny: po odśpiewaniu pieśni *Es woli' uns Gott gnädig sein* oraz *Herr Gott, dich loben wir* przedstawiciel starostwa krajowego von Spiller i członkowie Kolegium Kościelnego wykonali zwyczajowe trzy uderzenia, następnie pastor Knorr z Groß-Wandritsch [Wądroże Wielkie] wygłosił przemówienie, a pastor Gerber z Meffersdorf [Pobiedna] udzielił błogosławieństwa. Z tej okazji mgr Schwedler napisał taką oto pieśń:

Bóg jest dobry wobec ludzi, spójrzcie, jakie czyni cuda.

Z łaski swojej on zgotował dla nas wszystkich wybawienie.

A u źródła kamień jeden i innego nie ma już.

To Chrystusa drogi krzyż Jezus Chrystus, Boży Syn, stał się dla nas łaski tronem.

Aby człowiek stał się dobrym, oddał za nas życie, krew; Węgielnym zatem kamieniem takie tutaj będzie on:

To Chrystusa drogi krzyż.

Oto miejsce jest wybrane, tu usłyszysz Słowo Pana, doznasz łaski w tamtej sali, tutaj chrzest oraz Wieczerza.

A w podstawie jeden kamień i innego nie ma już,:

To Chrystusa drogi krzyż.

Aniołowie już czekają, wyglądają tęsknie chwili, kiedy wraca Boży lud, mnożą się mieszkańcy nieba;

Bo ów kamień w fundamencie i innego nie ma już:

To Chrystusa drogi krzyż.

Ach, radujcie się już. wierni, bo aniołom równiście wnet,

Na kamieniu tym budujcie w sobie dla Świętego Ducha dom;

A kamieniem tym jest on i innego nie ma już:

To Chrystusa drogi krzyż.

Budujcież Jerozolimę nową, bo to Bogu rzecz przyjemna, nim wejdziecie w progi miasta, gdzie w świątyni sam Baranek,

gdzie wypływa Boski nurt, a Chrystusa drogi krzyż, wszystkim i we wszystkim jest.

Już podczas trwania budowy powołano, w miejsce dotychczasowych przyjezdnych duchownych, stałych kaznodziejów kościoła, a mianowicie na pastora prymariusza magistra Neunherza z Lubania, na archidiakonów - magistra Kahla z Harpersdorf [Twardocice] i magistra J. Chr. Mollera z Holzkirch [Kościelnik]. Tobias Volkmar był pierwszym kantorem i grał na organach, póki nie zatrudniono oddzielnego organisty. Sama budowa posuwała się tak szybko, że już 9 października 1715 r. na wieży umieszczono kulę z krzyżem otoczonym promieniami. Kula miała 3 łokcie średnicy, a wykonał ją kowal miedziany David Wenzel. Krzyż - wysoki na 9 łokci i szeroki na 3 łokcie, o wadze 7 cetnarów - wykonał kowal Elias Wenzel. W pierwszych dniach grudnia 1717 r. wciągnięto dzwony na dzwonnice. Pierwszy z nich - dotychczas wiszący w zewnętrznej dzwonnicy, stojącej obok kościoła - istniał od 24 grudnia 1709 r., uderzono weń na pasterkę. Ważył 4 !4 cetnara i opatrzony był następującą inskrypcją:

Ten to pierwszy dzwon ewangelików jeleniogórskich sporz.qdz.ono roku 1709 przez, dyrektora de Mohrental, kuratorów dr. Süssenbacha, dr. Buchsa itd.

Oto dzwon wzywa niebosa, słuchaj słów, podążaj za tym, co masz zdziałać, ucz się śmierci.

Drugi dzwon o wadze 11 cetnarów 16 funtów miał napis:

Na święty głos brązu przyjdźcie dzieci oraz starcy Przed cesarzami imperium wylewajcie tysięczne prośby, bo cesarz dał nam tę słodką folgę, iż wolni możemy sprawować kult i święte obrzędy.

To spiżowe dzieło wykonano rozkazem Kolegium Kuratorów kościelnych Roku 1710, w miesiącu kwietniu.

Na trzecim dzwonie widniał napis:

Roku 1710, gdy przewodniczącymi kolegium byli Bernhard von Mohrenthal na Pieszcach i dr Süssenbach.

Gdzie drzewiej woły, owce, zagony, teraz takie sadza się' dzwony, co proszą, by słuchać Słowa.

Za takie łaski trzeba dziękować.

Twój Józef w życzliwej spogląda ciszy, tak, Tyś to sprawił, Najwyższy.

Pomóż nauczać, modlić się, śpiewać, kiedy te dzwony zaczną rozbrzmiewać.

Treść wszystkich trzech napisów wyszła spod pióra seniora Neunherza. Dzwony były dziełem ludwisarza Dämmingera z Legnicy. Przez wiele lat średniego dzwonu używano jako dzwonu godzinowego, aż w 1737 r. zawieszono oddzielny dzwon bijący godziny. Bibliotekę kościelną założył w 1717 r. magister Mosemann. W 1718 r., dziewięć lat po położeniu kamienia węgielnego, budowa osiągnęła taki etap, że można było dokonać poświęcenia kościoła. Nastąpiło to 9 maja, w poniedziałek po Jubilate [trzecia niedziela po Wielkanocy]. Po krótkim kazaniu pastora Moliera na temat psalmu 122, wygłoszonym w kościele tymczasowym, o godzinie 8 wierni przeszli w uroczystej procesji - czterech kaznodziejów w stułach - śpiewając pieśni *Es woli' und Gott genädig sein* oraz *Nun bitten wir den heiligen Geist*, do nowego kościoła. Niesiona przez pierwszego przewodniczącego Kolegium Kościelnego Głałęya cesarska Laska Laski umieszczona została nad ołtarzem, gdzie znajduje się do dzisiaj. Główne kazanie do psalmu 132, 13. 14 wygłosił senior Neunherz, kazanie w nieszpory magister Mosemann do Izajasza 2, 3.